

ПИЛИПЕНКО Р.Є.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КЛЮЧОВІ КОНЦЕПТИ МЕМОРІАЛЬНОГО ДИСКУРСУ ФРН

Статтю присвячено дослідженню ключових концептів меморіального дискурсу ФРН, які уособлюють цінності, традиції та духовні настанови соціуму в певному ідеологічному контексті. Аналіз ключових концептів дає можливість дослідити специфіку когнітивної організації меморіального дискурсу (МД). Виокремлено три рівні концептосфери МД – системний, функціональний, проєктивний – і відповідні дискурсивні типи концептів – антропоцентричні, побутові, наукові, громадсько-політичні, художні, віртуальні. Зростання арсеналу мовних засобів меморіальної культури свідчить про посилення раціонального осмислення історичних подій, постання нового типу мовної особистості (меморіальних експертів) і розширення жанрових меж меморіальної літератури та інтернет-мережових творів.

Ключові слова: меморіальний дискурс ФРН, меморіальна література, дискурсивний аналіз, концепти, концептосфера.

Статья посвящена исследованию ключевых концептов мемориального дискурса ФРГ, которые олицетворяют ценности, традиции и духовные установки социума в определенном идеологическом контексте. Анализ ключевых концептов дает возможность исследовать специфику когнитивной организации мемориального дискурса (МД). Выделены три уровня концептосферы МД – системный, функциональный, проєктивный – и соответствующие дискурсивные типы концептов – антропоцентрические, обыденные, научные, общественно-политические, художественные, виртуальные. Рост арсенала языковых средств мемориальной культуры свидетельствует об усилении рационального осмысления исторических событий, возникновении нового типа языковой личности (мемориальных экспертов), расширении жанровых границ мемориальной литературы и интернет-сетевых произведений.

Ключевые слова: мемориальный дискурс ФРГ, мемориальная литература, дискурсивный анализ, концепты, концептосфера.

The present article deals with key concepts of the German memorial discourse, which embody the values, traditions and spiritual attitudes of society in a certain ideological context. The analysis of key concepts makes it possible to define the specificity of cognitive organization of memorial discourse (MD). Three levels of MD-conceptual sphere are determined: systemic, functional, project levels with their corresponding discursive types of concepts (human oriented, common, scientific, public political, fictive, virtual). The growth of linguistic means in the memorial culture affirm the increased rational understanding of historical events, the emergence of a new type of speech identity like the memorial experts and the expanding of genre boundaries of the memorial literature and online networking texts.

Keywords: Germany Memorial Discourse, memorial literature, discourse analysis (DA), concepts, conceptual sphere.

Мета статті – дослідити основні меморіальні концепти в сучасних текстах суспільного, фахового призначення та в художніх текстах.

Наукова новизна статті полягає в систематизації сучасних ключових концептів та з'ясуванні їхньої соціолінгвальної ролі у формуванні мовної ідентичності суб'єктів МД.

Об'єктом статті є ключові концепти МД ФРН у сучасних політичних, наукових та віртуальних дискурсах.

Предметом статті є мовні та жанрові способи вербалізації ключових концептів МД.

Актуальність дослідження пов'язано з переосмисленням меморіальних значень у сучасній комунікації. Опис сучасних способів утілення меморіальних концептів сприяє виявленню нових елементів національно-культурного та фахового змісту в німецькомовних текстах, присвячених меморіальній культурі та етиці спогадів.

Меморіальний дискурс (МД) посідає далеко не маргінальне місце в сучасному комунікативному просторі ФРН. На це вказують дискурсологічні праці насамперед в історичній, культурологічній та політологічній перспективах (P. Haslinger, M. Horváth, G. Loster-Schneider, H. Schmidt, M. Wenzel). Поняття МД тривалий час домінувало в історико-культурологічних і теологічних студіях, які висвітлювали питання меморіальної культури під оглядом збереження й плекання національних і духовних традицій. Під культурою спогадів слід розуміти сукупність цінностей, норм поведінки та артефактів, які відбивають колективну пам'ять про суспільні феномени в ритуалізованій формі шанування. У сучасному дискурс-аналізі політичної комунікації меморіальну культуру розглядають і як інструмент формування нації [1]. У цьому контексті можна говорити про неї як про сукупність процесів меморіалізації суспільно значущих для національної самоідентифікації особистості подій (війн, національних трагедій, поразок або перемог, матеріальних досягнень, звершень національного масштабу).

У лінгвістиці поняття МД, культури спогадів ще не набули належної визначеності, крім досліджень, присвячених окремим типам текстів меморіального дискурсу (від великих жанрів – політичних промов про історичні події або літературних спогадів – до малих жанрів на взір свідоцтва про смерть або листа самогубця). Інтенсивне зростання корпусу текстів, присвячених питанням колективної пам'яті та меморіальній культурі, спонукає комплексно досліджувати меморіальний дискурс у межах когнітивно-

комунікативної парадигми сучасного лінгвістичного знання. До першорядних завдань слід віднести, зокрема, систематизацію лінгвістичних знань про ключові концепти меморіального дискурсу, адже репрезентації меморіальних концептів є інструментом розуміння складних соціокультурних контекстів. До меморіальних концептів належать номінації реалій історичного досвіду та історичних подій, номінації політичних і моральних цінностей, колективних архетипів тощо. Меморіальні концепти посідають важливе місце в сучасній політичній, економічній, релігійній, художній літературі. Умовно їх можна назвати пам'ятками спілкування, якщо спілкування інтерпретувати як царину людського духу.

Щодо когнітивного аспекту лінгвістики, то вивчення меморіальних концептів є перспективним під оглядом ставлення метафоричного та дискурсивно-логічного способів мислення. Останній спосіб, на думку Е. Кассіра, характеризується переходом від окремого до загального, коли думка “пронизує” певну ділянку буття доти, аж поки первинний концепт набував визначеності [2]. Суто метафоричне “охоплення світу”, навпаки, фокусується на певному концепті. Якщо дискурсивно-логічне мислення є екстенсивним, то суто метафоричне – інтенсивним. На нашу думку, епістемологічне дослідження метафоричного мислення меморіального дискурсу не можна відривати від дискурсивно-логічного, оскільки переходи від окремого до загального мають творити ієрархію завершених концептів. Наприклад, у громадській комунікації використання меморіальних метафор є важливим засобом логічного доведення. Тобто дослідження природи людського мислення, яке поєднує різні типи ментальної діяльності, треба розглядати у зв'язку із сучасними соціальними контекстами. Уявлення про природу меморіальних змістів ускладнюються ще й інтердискурсивними характеристиками суспільно-політичної, наукової й комп'ютерної сфер спілкування. З розвитком дискурсу про пам'ять, поширенням меморіальних уявлень про історичні, культурні та технологічні реалії та вдосконаленням різних видів ментальної діяльності комунікантів істотно зросло мисленнєве охоплення сфери меморіального буття.

Лінгвістичний опис концепту передбачає виявлення співзалежності між концептами психічного стану людини та іншими

науковими концептами. Для унаочнення такої процедури розглянемо один із провідних меморіальних концептів – ПАМ'ЯТЬ. Ця категорія є однією з найвагоміших у мові психології, педагогіки або комп'ютерної галузі, оскільки визначальні меморіальні процеси пов'язано з організацією знань, збереженням і використанням інформації.

Важливі характеристики концепту ПАМ'ЯТЬ відображено в соціальних категоріях. Так, до маркерів національної самоідентифікації можуть належать такі словосполучення: “виставка пам'яті” (*Gedächtnisausstellung*), “свято пам'яті” (*Gedächtnisfeier*), “допомога пам'яті” (*Gedächtnishilfe*), “зміст пам'яті” (*Gedächtnisinhalt*), “мистецтво пам'яті” (*Gedächtniskunst*), “показники пам'яті” (*Gedächtnisleistung*), “прогалини в пам'яті” (*Gedächtnislücke*), “протокол пам'яті” (*Gedächtnisprotokoll*), “слабкість пам'яті” (*Gedächtnisschwäche*), “послаблення пам'яті” (*Gedächtnisschwund*), “порушення пам'яті” (*Gedächtnisstörung*), “опора пам'яті” (*Gedächtnisstütze*), “тренування пам'яті” (*Gedächtnistraining*), “утрата пам'яті” (*Gedächtnisverlust*) тощо.

Формування концептів торкається важливих понять меморіальної культури, філософських універсалій, світоглядних уявлень мовної особистості. Тож у меморіальному дискурсі концепт відбиває:

а) взаємозв'язок когнітивного і комунікативного аспектів, що є основою розгортання будь-якої меморіальної концепції або меморіальної ідеології. Так, концепт ГОЛОКОСТ у суспільно-політичних текстах виступає як певний носій національної ідеології та відповідає уявленню німців про покаяння перед загиблими за нацистського режиму євреями;

б) процеси детермінологізації – наприклад, через такі поняття, як “меморіалізація”, “меморіалізація історичних місць”, “меморіальний сайт” тощо;

в) запозичення чи словотворення (*Gedächtniskiller* – убивця пам'яті; *amerikanisches Mastermind im Vietnam-Krieg* – американський ‘мастермайнд’, тобто настільна гра для розвитку пам'яті на основі подій в американо-в'єтнамській війні. Запозичення використовуються як номінації психічного стану (*Soulgedächtnis* – пам'ять серця), зокрема як засоби позначення певних процесів у функціонуванні колективної пам'яті (*memorieren* – щось учити

напам'ять) та учасників меморіального дискурсу (*Memory Expert* – експерти з питань розвитку пам'яті, *Erinnerungstrainer* – викладачі з написання спогадів) і т. ін.;

г) поєднання семантичної деривації та субстантивації; наприклад "Міста як колективні резервуари пам'яті" (*Städte als kollektive Gedächtnisspeicher*). У цьому контексті роль семантичного деривата відіграє фаховий термін "резервуари пам'яті", який є соціологічним позначенням культурного простору збережених традицій, тобто міста.

Концепти є ключовими одиницями мовної картини світу суб'єктів мовленнєвої комунікації; концептам ієрархічно підпорядковуються мовні одиниці, знання та змісти. Сучасні ключові концепти меморіального дискурсу можемо подати у формі багаторівневої будови, архітектура якої відбиває глибинні мовні й екстралінгвальні значення. Основним засобом моделювання такої будови вважаємо виокремлення ключових комунікативних сфер щодо використання досліджуваних концептів. Меморіальні концепти, як правило, входять до загальновідомих компонентів знань, тобто постають як прецедентні феномени.

Таблиця 1.

Основні типи концептів у сфері фахового мовлення

Рівні концептосфери МД	Дискурсивні типи концептів	Німецькомовні концепти
Системний рівень	Антропоцентричні концепти	<i>Erinnerungsexperte, Erinnerungswissenschaftler, Erinnerungslöscher, Gedächtnisdesigner, Gedächtnisforscher, Gedächtnistrainer, Chronist</i>
	Побутові концепти	<i>Erinnerung, Gedächtnis, Erinnerungsvermögen, Merkfähigkeit, Retrospektive, Rückblende, Rückschau, Rückblick, Souvenir</i>
	Наукові концепти	<i>Gedächtnis- und Erinnerungslandschaft, Gedächtnisforschung, Gedächtnismetaphorik, Reminiszenz</i>
Фундаментальний рівень	Громадсько-політичні концепти	<i>Andenken, Gedenkfeier, Gedenkstunde, Mitbringsel,</i>

		<i>Reliquie, Holocaust</i> (<i>Massenvernichtung, Ausrottung, Massenmord, Auslöschung, Endlösung, Massenvergasung, Ausmerzung, Judenvernichtung, Ausbrennung, Naziverbrechen</i>)
	Художні концепти	<i>Erinnerungsstück, Gedächtniskraft, Auszeichnung, Tagebuch, Biographie, Memoiren, Lebensabriss, Lebensbeschreibung, Lebensgeschichte</i>
Проективний рівень	Віртуальні концепти	<i>Abspeicherung, Akkumulierung, Archivierung, Saving, Speicher (RAM, ROM, CD, Diskette, USB-Stick), Sprachmemo, virtuelles Web-Gedächtnis</i>

Структура сучасної концептосфери меморіального простору є соціолінгвальним явищем національно-культурної природи, оскільки культура спогадів становить певний національний, суспільно-культурний та політичний код самоідентифікації нації та кожної окремої особистості. Уважаємо за доцільне подати тут три рівні цієї структури разом із ключовими концептами.

1. Системний рівень концептосфери разом із концептами переважно академічного значення, запозиченими з гуманітарних наук. Це, зокрема – ЗБЕРЕЖЕННЯ ПАМ'ЯТІ, СИЛА СПОГАДІВ, ЛАНДШАФТ ПАМ'ЯТІ, МИСЛЕННЄВІ ЗДІБНОСТІ, РЕТРОСПЕКТИВА тощо.

Системний рівень більшою мірою підпорядковується науковому дискурсові в галузі філософських та суспільних дисциплін. Унаслідок поглиблення меморіальної діяльності суспільства репрезентацію меморіальних концептів поширено насамперед у громадсько-політичних текстах. Цей процес можна пояснити демократизацією світової спільноти, що неминуче спричиняє розвиток критичного мислення як одного з небагатьох засобів суспільного впливу на авторитарні дискурси влади. Спостерігаємо формування нових типів мовної особистості в межах МД ФРН – експертів з питань репрезентації спогадів, дослідників спогадів, дизайнерів культурного ландшафту пам'яті, тренерів з питань розвитку пам'яті тощо.

2. Функціональний рівень концептосфери можна кваліфікувати як фаховий дискурс. Так, головним завданням політичної діяльності є боротьба за владу, яка виявляє діяльність політиків щодо народу загалом і щодо кожного громадянина зокрема. Однією із провідних акцій меморіального характеру в сучасному політичному дискурсі ФРН є примирення німців з народами, яким під час двох світових війн було завдано шкоди. До функціонального рівня можемо віднести й фахові мови культурології, літературознавства та філософії.

3. Проективний рівень концептосфери МД становлять концепти, які оформилися в багатьох галузях людської діяльності у зв'язку з прискоренням глобалізаційних процесів, що були спричинені насамперед інформаційними технологіями (віртуальна пам'ять, кеш-пам'ять, менеджер віртуальної пам'яті, блок управління пам'яттю, просочення пам'яті тощо). Різке збільшення кількості технічної інформації останніми роками подвоює електронні дані в інтернеті кожні 18 місяців.

Концептосфера МД містить засадничі граматичні й семантичні структури, які дають можливість мовній особистості повноцінно репрезентувати набуті нею знання про різноманітні історичні часи або людський досвід. Глибинні мовні та екстралінгвальні значення втілюють концепти, щільно пов'язані з національно-культурним та фаховим знанням. Загалом, ці концепти можуть застосуватися в будь-яких галузях комунікації для відбиття професійно-інтелектуального, ментального чи духовного досвіду мовця, належного до певної фахової спільноти.

Одним із **перспективних напрямків** дослідження ключових концептів МД, на нашу думку, є розроблення методології дискурсивного аналізу в різних вимірах. Це дає можливість реконструювати мовленнєвий портрет сучасних носіїв МД, визначити жанрові межі меморіальної літератури й пояснити соціальні практики мовців, зокрема їхні діяльнісні аспекти, адресантно-адресатні конфігурації, часові та просторові межі меморіальних концептів, форми мовної свідомості, цінності тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Gillis J.* Commemorations: the politics of national identity / ed. by John R. Gillis. – Princeton (NJ) : Princeton Univ. Press, 1996. – 290 p. 2. *Кассирер Э.* Сила метафори / Э. Кассирер, Н.Д. Арутюнова (сост.). – М. : Прогресс, 1990. – С. 33–43.